

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
POLITIKATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

ELTE | ÁJK

GRÉCZINÉ HAVASI BENIGNA

**A NÉMET ÉS A MAGYAR
NEMZETISZOCIALISTÁK NYELVE**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

DOI: 10.15476/ELTE.2024.183

TÉMAVEZETŐK

PROF. DR. SZABÓ MÁRTON
PROFESSOR EMERITUS

PROF. DR. KARÁCSONY ANDRÁS
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST, 2024

TARTALOMJEGYZÉK

1. AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJA ÉS TÁRGYA	3
2. A VIZSGÁLAT MÓDSZERE	5
3. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE	9
4. AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI	12
5. A TÉZISFÜZETBEN HIVATKOZOTT IRODALOM LISTÁJA	19
6. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK	21
7. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ KONFERENCIA-ELŐADÁSOK	22
8. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ ÖSZTÖNDÍJAK	22

1. Az értekezés célja és tárgya

Disszertációm a magyar nemzetiszocialisták szókészletét vizsgálja 1930–1945 között azzal a céllal, hogy egyrészt egyfajta szótárba rendezze és értelmezze azokat a kulcskifejezéseket, amelyek magukba tömörítették e politikai erő társadalmi valóságról alkotott nézeteit, másrészt pedig összehasonlítsa a német és a magyar nemzetiszocialisták politikai szókészletét.

Dolgozatom során az alábbi kérdésekre keresem a választ a vizsgált korszakban:

1. Melyek azok a kulcskifejezések, amelyek a magyar nemzetiszocialisták nézeteit kifejezik?
2. Milyen jelentéssel bírtak e kifejezések?
3. Vannak-e hasonlóságok a magyar és a német nemzetiszocialisták szókincsében?
4. A német nemzetiszocialista nyelv kulcskifejezései megtalálhatóak-e a magyar nemzetiszocialisták szókészletében?

A konkrét kutatási kérdések megválaszolása mellett több személyes cél is vezérelt a dolgozat megírásakor. Úgy vélem, hogy egy tudományos írásnak négy ismérve van: legyen egy elméleti keret, amelyben mozog; legyen magyar relevanciája; el lehessen helyezni a kutatást a nemzetközi diskurzusban; továbbá legyenek olyan szempontok és célkitűzések, amelyek mentén a kutatás még bővíthető.

(1) Az elméleti keretet tekintve a dolgozat elköteleződött a politikai szókincskutatás módszertana mellett. Bár hazánkban a társadalomtudomány számos jeles képviselője foglalkozik interpretatív vagy diszkurzív politikatudománnyal, s nekik köszönhetően ismerhetjük e szemlélet különböző módjait, Magyarországon mégsem történt meg – ellentétben számos európai országgal – a politikai szókincs történeti szemléletű, tág időintervallumot felölelő, rendszerszintű feldolgoása. Míg Németországban a nyelvészek elvégezték a különböző korok politikai szókincsének – így például a Weimari Köztársaság, a Harmadik Birodalom, az azt követő két Németország, majd az 1989-es *Wende* szókészletének¹ – lexikai feldolgozását, addig hazánkban nem található kifejezetten ezirányú tudományos tevékenység. A politikatudomány kutatójaként ezt az űrt szeretném betölteni, s ennek első állomásaként tekintek e dolgozatra. Ennek mentén disszertációm célul tűzte ki, hogy megismertesse a hazai

---

¹ NIEHR, Thomas – Kilian, Jörg – Wengeler, Martin (Hrsg.) (2017): *Handbuch Sprache und Politik in 3 Bänden*. Band 1. Bremen: Hemper Verlag.; KÄMPER, Heidrun – SCHMIDT, Hartmut (1998): *Das 20. Jahrhundert: Sprachgeschichte – Zeitgeschichte*. Berlin, Boston: De Gruyter

tudományos közönséget a politolingvisztika fogalmával és módszerével, amely alkalmas lehet szókinccsorientált kutatások elvégzésére.

(2) Tekintettel arra, hogy értekezésem a magyar nemzetiszocialisták szókinccsét vizsgálja, a magyar relevancia adott. Fontosnak tartom ugyanakkor, hogy a dolgozat hozzá tudjon szólni a magyar nemzetiszocialistákról szóló, jelenleg is zajló tudományos diskurzushoz. A disszertációmban összeállított szótár – ami összegyűjti a legrelevánsabb kulcskifejezéseket, és azokat eredeti szövegkörnyezetükben értelmezi – egy új „szemüveget” ad a nemzetiszocialista szövegek interpretálásához, amelynek segítségével a magyar nemzetiszocializmus kutatói egy további segítséget kaphatnak a korszak forrásainak vizsgálatához.

(3) A kutatás nemzetközi relevanciáját a nemzetiszocializmus nyelvének beemelése adja meg. A náci nyelv kutatása ugyanis nem korlátozódik Németország határain belülre, nemzetközi diskurzus folyik számos aktuális kérdéstről. A viták többsége leginkább azzal foglalkozik, hogy önálló nyelvről beszélhetünk-e, vagy csak a nemzetiszocialista időszak alatti nyelvhasználatról van-e szó? A fellelhető irodalom tanulmányozása alapján arra a következtetésre jutottam, hogy ebben a vitában egy összehasonlító jellegű kutatás komoly eredményekkel tudna szolgálni. Úgy vélem, hogy az összehasonlító szemléletmód lehetővé tette, hogy a német nemzetiszocialista nyelv által kifejtett hatásokat egy másik ország politikai életében lehessen megvizsgálni. Ennek révén pedig többet tudhatunk meg a német nemzetiszocialista nyelv képességéről és hatalmáról, a Harmadik Birodalom politikai szerepéről, ahogyan a nemzetiszocialista nyelv önállóságáról szóló vitához is új szempontot lehet szolgáltatni.

(4) Végezetül érdemes még arról szólni, hogy milyen további, az értekezés kereteit már meghaladó vizsgálódásokra nyílik lehetőség. Az írásnak korlátját jelenti az az időszak, amely az elemzés keretétül szolgál. Érdekes kutatási iránynak tartom továbbá a disszertáció empirikus kutatásába bevont sajtótermékek mellett az országgyűlési felszólalások szisztematikus áttekintését is, amelyek jó kiegészítői lehetnek a sajtóban megjelenő írásoknak, ezzel még több információt nyerve az egyes kulcskifejezések jelentéséről. A későbbiekben szintén érdemes lehet a propaganda termékek bevonása az analízisbe: így például plakátok, felhívások, filmek, színdarabok, könyvek, röpiratok, kisebb füzetek stb. Úgy vélem, hogy a dolgozat e vizsgálatok elvégzéséhez jó kiindulópontként szolgál, hiszen teszteli a kiválasztott módszertant, valamint az összegyűjtött kulcskifejezések révén alapot képez egy későbbi kiegészítéshez.

2. A vizsgálat módszere

A kutatás a politikatudomány módszertani irányzatai közül a konstruktivizmus keretei között mozog, azon belül is induktív módon kíván konkrét kérdésekre válaszolva általános következtetéseket is levonni a vizsgálat eredményeiből. Tekintettel arra, hogy az elemzés tárgyául választott terület interdiszciplináris jellegű – hiszen történelemtudományi, nyelvtudományi, germanisztikai, politikatudományi vetülete is van –, fontos leszögezni, hogy a dolgozat a politikatudomány számára kíván új eredményekkel szolgálni. Ebben a tekintetben fennáll annak a lehetősége, hogy a dolgozat végső következtetései vitássá válhatnak más tudományterületek számára, így mindenképpen hangsúlyozni kívánom a dolgozat politikatudományi olvasatának jelentőségét. Kutatásom során a politolingvisztika módszertanát alkalmaztam, amely a politikatudomány és a lingvisztika határán húzódó aldiszciplína, s mint olyan, a politikában alkalmazott nyelvet helyezi vizsgálatának fókuszába, s kifejezetten e nyelven keresztül realizálódó kulcskifejezéseket és szimbólumokat kívánja feltárni.

A dolgozat már címében is előrevetíti, hogy két külön politikai nyelvvel foglalkozik. A német nemzetiszocialisták nyelve egy jól ismert terület, számtalan kutatási eredmény áll rendelkezésre. A magyar nemzetiszocialisták nyelvének megismeréséhez azonban hasonlóan empirikus, primer forrásokon alapuló kutatásra volt szükség. Az erre irányuló kutatási modell felállítása előtt az alábbi három kérdést kellett megválaszolni:

1. Ki? – ki a beszélő, kinek a szókincsét kutatom?
2. Mikor? – milyen időintervallum foglalja keretbe a vizsgált szókincsét?
3. Hol? – mi a szókincs forrása, milyen szövegek állnak rendelkezésre?

(1) A két világháború közötti időszakban számos új politikai irányzat jelent meg Magyarországon, amelyek közül kiemelkedett egy antifasiszta, szocialista, nemzeti nézeteket hirdető politikai erő. E mozgalom törekvései bár már az 1920-as években is megjelentek, ám tényleges politikai tényezővé az 1929–33-as gazdasági világválság következtében váltak. Előképként tekintettek az olasz fasisztákra és a német nácikra is, velük ellentétben egységes politikai mozgalomba már nem tömörültek. Ezt az új erőt összefoglalóan nemzetiszocialistáknak nevezzük.² Annak ellenére, hogy a magyar történelemtudományban konkuráló elnevezései vannak e politikai tömbnek,³ jelen dolgozat Paksa Rudolf tipológiájára

---

² PAKSA, Rudolf (2013): *Magyar nemzetiszocialisták*. Budapest: Osiris Kiadó 7. oldal

³ Lásd: GYURGYÁK, János (2012): *Magyar fajvédők*. Budapest: Osiris Kiadó; GYURGYÁK, János (2007): *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris Kiadó; GYURGYÁK, János

támaszkodva a magyar nemzetiszocialisták elnevezést alkalmazza.⁴ A magyar szélsőjobboldal történetével Magyarországon számos kiváló szakértő foglalkozott, s nagy részletességgel születtek feltáró kutatások. Disszertációmnak nem célja a magyar nemzetiszocializmus és az ahhoz kötődő politikai erők történelmének részletes bemutatása, ezért csupán a kutatási kérdések megválaszolásához szükséges alapvető fontosságú állítások áttekintésére szorítkozik. A magyar nemzetiszocialisták – német és olasz társaikkal ellentétben – nem alakítottak ki egy egységes politikai tömböt, időben egymással versengő nemzetiszocialista pártok voltak jelen a magyar politikai palettán. Paksy tipológiáját követve disszertációmban a fasiszta kifejezést nem használom gyűjtőfogalomként, hanem csak az olasz mintát követőkre tekintem érvényesnek, kaszaskeresztesnek a Böszörmény Zoltán pártjával szimpatizálókat nevezem, ahogyan hungaristának pedig kizárólag a Szálasi-féle hungarizmus hívőit. Egyedül a nemzetiszocialista kifejezés tekinthető gyűjtőfogalomnak.⁵

A fentiekből fakadóan kérdésként merül fel, hogy beszélhetünk-e egységesen a nemzetiszocialisták szókincséről, vagy az egyes pártok önálló szókészletei konkuráltak egymással? A politikai szókincs döntő többsége az ideológiai nyelvhez kötődik,⁶ vagyis a politikában alkalmazott kulcskifejezések ideológiai tartalmakat közvetítenek. Így előbb azt kell megvizsgálnunk, hogy a magyar nemzetiszocialisták egyazon ideológia iránt köteleződtek-e el? A magyar nemzetiszocialista ideológia egységességének igazolása céljából Paksy Zoltán megvizsgálta a pártok 1930-as években keletkezett legrelevánsabb szövegeit, s arra a következtetésre jutott, hogy a magyar nemzetiszocialisták több közös nevezővel bírtak. Ezek az alábbiak: szabadpiac-ellenesség, antikapitalizmus, a kollektívum, a nemzet és a faj primátusa, antiszemitizmus, valamint kereszténység.⁷ Ezen állításnak megfelelően tehát érvényt nyer a magyar nemzetiszocialisták szókészletének egységes vizsgálata.

(2001): *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó; VONYÓ, József (2021): *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944*. Budapest: Kronosz Kiadó; LACKÓ, Miklós (1966): *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Budapest: Kossuth Kiadó; ORMOS, Mária (2004): A szélsőjobboldaliságról. *Rubicon* 2004/11, 107–117. oldal; ORMOS, Mária (1987): *Nácizmus – fasizmus*. Budapest: Magvető Kiadó; PAKSY, Zoltán (2013): *Nyilas Mozgalom Magyarországon 1932–1939*. Budapest: Gondolat Kiadó; ROMSICS, Ignác (2004): A magyar arisztokrácia és a szélsőjobboldal a Horthy-korszakban. *Rubicon* 2004/11, 56–61. oldal; SZILÁGYI, Ákos (1998): Radikalizmus, jobb és bal. In: FEITL, István (Szerk.) (1998): *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Tanulmányok. Második, bővített kiadás. 18–25. oldal

⁴ PAKSA (2013) 18. oldal

⁵ PAKSA, Rudolf (2011): *A magyar szélsőjobboldali elit az 1930-as évek elejétől 1945-ig*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK. 179. oldal; VONYÓ (2021) 9. oldal

⁶ DIECKMANN, Walther (1969): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter Verlag

⁷ PAKSY, Zoltán (2008): A nemzetiszocialista pártok ideológiája Magyarországon az 1930-as években. *Történelmi Szemle*. 2008. 50. évf. 40. sz. 479–505. oldal, PAKSY, Zoltán (2013): *Nyilas Mozgalom Magyarországon 1932–1939*. Budapest: Gondolat Kiadó 115–130. oldal

(2) A kutatásomhoz szükséges másik fontos kérdés a vizsgált időintervallumra vonatkozik. Szintén Paska Rudolf és Paksy Zoltán eredményeire támaszkodva⁸ a magyar nemzetiszocialistákkal 1930–1945 között foglalkozik a dolgozat. Mind a két szerző egyetért abban, hogy az 1920-as évek második felére a magyar szélsőjobboldali mozgalmak periferiára kerültek, majd aztán a gazdasági világválság és a német belpolitika hatására kezdtek el ismételten szerveződni.⁹ A húszas évek végén és a harmincas évek elején tucatjával jelentek meg különböző pártok, amelyek közül végül a Böszörményi-féle Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt tudott jelentősebb sikereket elérni. Szintén erre az időszakra igaz, hogy e pártok ekkor tudtak először országos népszerűsége szert tenni, valamint társadalmi bázist kialakítani. Az időkeret végeként kijelölt 1945-ös határt pedig a második világháború vége, illetve a Szálasi-kormány bukása indokolja (1945. március 28.). Az időintervallum relevanciáját az összehasonlítás szemszögéből az is alátámasztja, hogy ebben az időszakban a német nemzetiszocialista szókinccs is vizsgálható, és rendelkezésre állnak kutatási eredmények.

(3) Végezetül szükséges még kitérni a kutatás alapjául szolgáló forrásokra is. Egy adott politikai rendszer szókinccse természetesen nem mérhető egyetlen forrás alapján, ahogyan megszámlálhatatlan, változó műfajú szövegeket sem lehet egyszerre vizsgálni. A dolgozat a sajtótermékek vizsgálatát, rajta keresztül pedig a hivatali nyelv elemzését választotta. Ennek egyik legfőbb oka, hogy – a tudományos szempontokat szem előtt tartva – a sajtóforrások azok, amelyek a legbiztosabban állnak rendelkezésre, hosszú távon adnak lehetőséget az elemzésre, s biztosan elérhetővé teszik a beszélők üzeneteit. A sajtótermékekben továbbá megtalálhatóak politikusi beszédek és országgyűlési felszólalások is, amelyek szélesítik a megvizsgálható kommunikációs műfajok körét. Első feladatként jelentkezett tehát egy szövegtörzs összeállítása a magyar nemzetiszocialisták lapjaiból időben tagolt és reprezentatív cikkválasztásokkal. A magyar nemzetiszocialista sajtó katalógusát Paska Rudolf átfogó munkájában összeállította,¹⁰ amely lajstromot összevettem az Arcanum online adatbázisban

---

⁸ PAKSA, Rudolf (2007): Szélsőjobboldali pártprogramok a Horthy-korszakban. *Kommentár*. 2007/5. 68–75. oldal; PAKSA, Rudolf (2009): Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: ROMSICS, Ignác (2009): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Budapest: Osiris Kiadó. 274–304. oldal; PAKSA (2013); PAKSY, Zoltán (2009): A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években. *Múltunk*. 2009/3. 202–237. oldal

⁹ PAKSY (2009) 211. oldal; PAKSA (2013) 16. oldal

¹⁰ PAKSA (2013) 342–354. oldal. A katalógust továbbá kiegészítettem az alábbi munkák eredményeivel: SIPOS, Balázs (2011): *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Budapest: Argumentum; SIPOS, Balázs (2004): *A politikai újságírás mint hivatás*. Budapest: Napvilág Kiadó; BUZINKAY, Géza (2016): *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest: Wolters Kluwer; PAÁL, Vince (2015): *A sajtószabadság története Magyarországon. 1914–1989*. Budapest: Wolters Kluwer. MÁRKUS, László (1977): Az ellenforradalmi korszak sajtója (1919–1944). In: MÁRKUS, László (Szerk.) (1977): *A magyar sajtó története*. (A MÚOSz Újságíró Iskola kézikönyvei) Budapest. 168–170. oldal

elérhető és hozzáférhető sajtótermékekkel. Végül 12 sajtóorgánumot tudtam beemelni a vizsgálatba:

Cím	Hozzáférés
Pesti Újság	1941
Virradat	1938–1941; 1943–1944
Uj Magyar Munkás	1940
Magyar Jövő	1930
Függetlenség	1933–1935; 1939–1944
Esti Ujság	1938–1944
Magyarság	1930–1944
Magyar Futár	1941–1944
Uj Magyarság	1938–1945
Nemzeti Ujság	1930–1944
Uj Nemzedék	1930–1944
Előőrs – Szabadság	1930–1939

1. ábra: Az Arcanum online adatbázisában elérhető, a kutatásba bevont magyar nemzetiszocialista lapok.

Paksa a magyar nemzetiszocialista sajtó átfogó vizsgálatát követően megállapította, hogy az 1930-as évek elejétől kiépült a magyar nemzetiszocialisták sajtója, amely teret adott nézeteik és programjaik propagálásának. A sajtótermékekben megjelent e politikai erő szellemi háttérjének politikai gondolkodása¹¹ különböző véleménycikkek formájában, amely erősíti azt a feltételezést, hogy e szövegek megfelelő forrást jelentenek a szókinckutatás számára. A kiválasztott sajtótermékekkel kapcsolatban elmondható, hogy lefedik a vizsgálat keretét meghatározó időintervallumot, valamint nyíltan nemzetiszocialista lapként identifikálták magukat. További előnynek tudható be, hogy vidéki (Magyar Jövő) és országos (Magyarság) napilap, valamint hetilap (Virradat) és képes hetilap (Magyar Futár) egyaránt szerepel a 12 rendelkezésre álló sajtótermék között. Egy szókinckutatás megállapításait a szövegtörzs minden esetben korlátok közé helyezi, hiszen az eredmények is erre vonatkozóan lesznek validak. Ennek kiküszöbölése érdekében emeltem be mind a 12 elérhető sajtóterméket a vizsgálatba. A kulcskifejezések összegyűjtéséhez és értelmezéséhez 350 cikket, a magyar nemzetiszocialisták szókincsének feltérképezéséhez 395 cikket használtam fel, s legalább kétszer ennyi írást vizsgáltam meg ahhoz, hogy megtaláljam azokat a szövegeket, amelyek szövegtörzsükből megfejthető a kifejezés jelentése. A kutatási eredmények bebizonyították, hogy kellő mennyiségű elemszámot biztosítottak a kutatási kérdések megválaszolásához, s segítségükkel feltárható a magyar nemzetiszocialisták szókincsük.

¹¹ PAKSA (2011) 182. oldal

3. Az értekezés felépítése

Miután a 3 fő kérdés (Ki? Mikor? Hol?) megválaszolásra került, felállíthatóvá vált az a modell, amely alapján a célul kitűzött kutatás elvégezhető. A kutatási kérdések megválaszolásához az alábbi 5 lépcsős kutatási programot állítottam fel:

1. Másodlagos szakirodalmi források segítségével a vizsgálandó kulcskifejezések kijelölése, majd a primer források mentén továbbiak azonosítása.
2. A kulcsfogalmak interpretálása eredeti szövegekörnyezetben.
3. A kulcskifejezések szótárba rendezése.
4. A magyar nemzetiszocialista nyelv sajátosságainak feltérképezése.
5. A német és a magyar nemzetiszocialista nyelv összehasonlítása.

E helyütt érdemes megjegyezni, hogy a konstruktivista szemléletmód erősen alapszik a kutató interpretációjára, vagyis arra, hogy mit gondol a kutatása tárgyáról. E szemléletmód sajátossága az az alapfeltevés is, hogy a vizsgálat tárgya is egy megkonstruált társadalmi valóságban helyezkedik el, ahogyan a kutató sem tud kilépni azon szerepéből, hogy ő maga is a társadalom tagja. Ebből fakadóan a konstruktivista kutatásokat általánosságban nem jellemezi a módszertani szigor. Meglátásom szerint ugyanakkor érdemes mégis egy lehatárolt vizsgálati modellt felállítani annak érdekében, hogy a kutatás minél inkább tudjon a leszűkített vizsgálati tárggyal foglalkozni, és releváns, valid megállapításokat tenni. Szintén a tudatos módszeresség mellett szól az az érv, hogy dolgozatom rendkívül érzékeny témával foglalkozik, s főleg a kulcskifejezések értelmezése során olyan tartalmakat rögzít, amelyek sokak számára sértőek lehetnek. Ebből kifolyólag jelzem teljes mértékű elhatárolódásomat mind a német, mind a magyar nemzetiszocialista nézetektől. Kutatóként ugyanakkor egyetértek Gyurgyák Jánossal abban, hogy törekedni kell arra, hogy „másfajta nézeteket méltányosan, lehetőleg belülről megérteni, interpretálni és bemutatni [szükséges], még ha azok szöges ellentétben is állnak”¹² a saját nézőpontunkkal. Ezt a törekvésemet a módszertani tudatosságommal kívánom erősíteni.

Írásom a *Bevezetést* követően négy nagyobb részre tagolódik: (1) a politolingvisztikával részleteiben foglalkozó módszertani fejezetre, (2) a német nemzetiszocializmus nyelvét ismertető fejezetre, (3) a magyar nemzetiszocialisták szókincsét feltáró fejezetre, (4) valamint

---

¹² GYURGYÁK (2012) 7. oldal

e két szókincs összehasonlítását elvégző fejezetre. Dolgozatomat végül egy összegző egység zárja, amely a bevezetésben feltett kutatási kérdésekre kíván válaszolni.

A 2. fejezet legfőbb célja, hogy a kiválasztott vizsgálati módszer relevanciáját alátámassza. Ennek megfelelően a fejezet egyrészt foglalkozik a politika nyelvközpontú felfogásával, valamint bemutatja a politolingvisztika összetett rendszerét. A kutatás szempontjából hangsúlyos az ideológiához kötött szókincs elméleti hátterének vizsgálata, így szintén ebben a fejezetben kerülnek részletes bemutatásra azok a modellek,¹³ amelyek a magyar nemzetiszocialisták szókincsének feltárásához szükségesek. (1) Az első modell Heiko Girth nevéhez fűződik, aki szerint az ideológiai szókincs elemei az alábbi három jelentésösszetevő együttese révén írhatók le: denotatív, evaluatív és deontikus jelentésösszetevő.¹⁴ Ez alapján lehetővé válik, hogy egy kulcskifejezést besoroljunk egy fogalmi természetű kategóriába, meghatározzuk, hogy milyen tulajdonságokat reprezentál, majd megállapítsuk, hogy „legyen” vagy „ne legyen” állítást közvetít-e.¹⁵ (2) A második modell Armin Burkhardt nevéhez fűződik, aki a kulcskifejezések tipizálásakor Dieckmann azon állításából indul ki, hogy e szavak „bipoláris szókincsstruktúrákat építenek ki.”¹⁶ Ennek mentén a politikai szókincs egy sajátos tipológiáját építette fel, amely az alábbi kategóriákból áll: vezérszó – stigmaszó, magasztos – értéktelen szó, szitokszó – visszavágó szó, korszellemszó, programszó, valamint témaszó. (3) Végezetül a harmadik modellben Girth¹⁷ a politikai szókincsben megtalálható szimbólumokkal foglalkozott, amelyek célja, hogy a komplex valóságot leegyszerűsítve írják le, s mivel megvan az a tulajdonságuk, hogy viszonylag tág tartalmakat tudnak egyszerűen magukba sűríteni, ezért a politika szereplői előszeretettel használják őket. A szimbólumok esetében evaluatív szempontból megkülönböztette egymástól a mirandát és az anti-mirandát, alkalmazásuk szempontjából pedig a vezérszót és a stigmaszót.

Dolgozatom 3. fejezete a német nemzetiszocializmus nyelvét járja körbe. Egyrészt bemutatja a szakirodalom fejlődését, másrészt pedig az eddigi kutatások eredményeinek összefoglalásával igyekszik megismertetni az olvasóval a német nemzetiszocialista szókincsre jellemző vonásokat. Ennek mentén nemcsak a kulcskifejezések, hanem a szókincsre jellemző

---

¹³ GIRNTH, Heiko (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 51–55. oldal; BURKHARDT, Armin (1998): *Deutsche Sprachgeschichte und politische Geschichte*. In: BESCH, Werner – BETTEN, Anne – REICHMANN, Oskar – SONDEREGGER, Stefan (Hrsg.) (1998): *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin/New York: Walter de Gruyter 103. oldal

¹⁴ GIRNTH (2002) 51. oldal

¹⁵ uo.

¹⁶ DIECKMANN, Walther (1969): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter Verlag 103. oldal

¹⁷ GIRNTH (2002) 55. oldal

stílusokat is feltárja. Végezetül Senya Müller modellje¹⁸ alapján azonosítja azokat a nyelvészeti eszközöket, amelyek segítségével a német nemzetiszocialisták alakították a szókészületüket.

A 4. fejezet a magyar nemzetiszocialisták szókincsével foglalkozik. A kulcskifejezések azonosításához kiindulópontként a magyar nemzetiszocialistákkal foglalkozó irodalomra támaszkodtam.¹⁹ Ezek a szövegek nem kifejezetten e politikai erő szókészletével foglalkoznak, hanem az ideológiát, a politikai programokat kívánták megfejteni és bemutatni. Sok esetben utalnak ugyanakkor szlogenekre vagy egy-egy szó mögött meghúzódó politikai programokra. E szavakat érdemes első lépésként megvizsgálni a kijelölt sajtóforrásokban, majd a cikkek olvasásakor újabb és újabb kifejezéseket azonosítani. A magyar nemzetiszocialisták által alkalmazott kulcskifejezések szótárának összeállításakor Schmitz-Berning modelljét vettem alapul,²⁰ amely eredményesen szorítkozott a nemzetiszocialista időszak nyilvános és hivatalos kommunikációjának vizsgálatára, valamint szintén alkalmas megközelítésnek bizonyult a kifejezések adott cselekvési és szöveggörnyezetben való bemutatása, méghozzá minél magasabb esetszámban. Éppen ezért a dolgozatban található szótár összeállítása során magam is arra törekedtem, hogy a kulcskifejezéseket azok előfordulásának kontextusában mutassam be, ezzel megfejtvé jelentésüket, s lehetőleg minél több forrás beemelésével. A vizsgálatba elsődlegesen azon cikkeket válogattam be, amelyek szerzője egyértelműen a magyar nemzetiszocialisták közé tartozott,²¹ másodlagosan pedig a nemzetiszocialista sajtótermékként azonosított újságok véleménycikkeit vagy közléseit. A magyar nemzetiszocialisták legfőbb kulcskifejezéseinek azonosítását követően lehetővé vált szókincsük feltérképezése a fentebb vázolt politolingvisztikai modellek mentén.

Az 5. fejezet a magyar és a német nemzetiszocialisták szókincsének összehasonlítását végezte el 3 szempont alapján: egyrészt a kulcskifejezések, másrészt a nyelvre jellemző stílusok mentén, harmadrészt pedig Cornelia Berning²² tipizálása mentén megvizsgálta, hogy milyen elvek szerint kerülhetett be egy-egy szó a két szókincsbe.

---

¹⁸ MÜLLER, Senya (1994): *Sprachwörterbücher im Nationalsozialismus. Die ideologische Beeinflussung von Duden, Sprach-Brockhaus und anderen Nachschlagewerken während des "Dritten Reichs"*. Stuttgart: M und P, Verlag für Wissenschaft und Forschung. 40. oldal

¹⁹ PAKSA (2007); PAKSA (2009); PAKSA (2013); PAKSY (2008); PAKSY (2009); GYURGYÁK (2012); GYURGYÁK (2007); ROMSICS, Ignác (1998): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*. Budapest: Osiris Kiadó.; PAKSA, Rudolf (2012): Vezér és próféta: Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban. *Kommentár*. 7. évfolyam 5. szám. 73–83. oldal

²⁰ SCHMITZ-BERNING, Cornelia (2007): *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: de Gruyter

²¹ Lásd PAKSA (2011) 91–145. oldal, 218–295. oldal

²² BERNING, Cornelia (1960): Die Sprache des Nationalsozialismus. *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*. 16: 71–118. oldal (74. oldal)

Dolgozatomat végül egy *Összegző* fejezettel zárom, amelynek fő feladata, hogy a *Bevezetésben* feltett kutatási kérdéseket megválaszolja, valamint vázolja a kutatás további eredményeit.

4. Az értekezés eredményei

(1) Disszertációm egyik legfontosabb célkitűzése az volt, hogy azonosítsam a magyar nemzetiszocialisták által használt kulcskifejezéseket 1930 és 1945 között. Ehhez modellként Cornelia Schmitz-Berning módszertana szolgál.²³ Schmitz-Berning a nemzetiszocialista időszak szótárának megírása során egyrészt eredményesen szorítkozott a nemzetiszocialista időszak nyilvános és hivatalos kommunikációjának vizsgálatára, másrészt pedig szintén alkalmas megközelítésnek bizonyult a kifejezések adott cselekvési és szöveggörnyezetben való bemutatása, még hozzá minél magasabb esetszámban. Ezáltal az olvasó számára lehetővé válik, hogy a kulcskifejezések tartalmát és betöltött funkcióját a sajtóból kiragadott szövegek teremtette kontextusban saját maga vezesse le és értékelje.²⁴ A vizsgálathoz kiválasztott (és elérhető) 12 sajtótermék alkalmasnak bizonyult a kutatás lefolytatására. A kijelölt időintervallum mindegyik évében rendelkezésre állt megfelelő mennyiségű cikk, ezzel lehetővé téve, hogy az egyes kulcskifejezések tartalmának interpretálása hosszú időintervallumon keresztül is megtörténhessen. A kulcskifejezések interpretációjához 350 cikkből idéztem, s legalább kétszer ennyi cikket vizsgáltam meg. A magyar nemzetiszocialisták szövegeire jellemző, hogy az egyes kifejezéseket alacsony arányban definiálják, így a lehivatkozott szemelvények mellett még tucatnyi olyan cikk is megvizsgálásra került, amelyek végül nem voltak idézhetőek, így a dolgozatban sem kerültek feltüntetésre. A felhasznált újságcikkek által számos nemzetiszocialista szereplő megnyilvánulását sikerült beemelni a vizsgálatba, ezzel is lehetővé téve, hogy széles spektrumon tudjam megvizsgálni a kulcskifejezések jelentését. Dolgozatom Paksa Rudolf és Paksy Zoltán eredményeire támaszkodva abból az alapfeltevésekből indult ki, hogy a vizsgált időszakban helyes a magyar nemzetiszocialisták megnevezés használata, ahogyan a sok konkuráló mozgalom ellenére magyar nemzetiszocialista ideológiáról is beszélhetünk. E két megállapítás beigazolódni látszott kutatásom során is. A különböző nemzetiszocialista mozgalmakhoz köthető sajtótermékek cikkeinek vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy e politikai tömb egységes kulcskifejezéseket alkalmazott. Ez azt jelenti, hogy a szavakért folytatott harcban nem voltak egymás ellengései, sőt, egységben tudtak fellépni saját ellenségeikkel szemben. A kulcsszavak között aszimmetrikus

---

²³ SCHMITZ-BERNING (2007)

²⁴ SCHMITZ-BERNING (2007) V. oldal

ellenfogalmak is megtalálhatóak, ami arra utal, hogy a politikában egy ideológiai egységként identifikálták magukat, meg tudták nevezni, hogy kik vagyunk „ők” (*keresztény, őskeresztény, törzsökös, fajmagyar*), ahogyan képesek voltak kijelölni az ellenséget, az „idegenek” csoportot is (*zsidó, szabadkőműves, liberális, kapitalista, bolsevik, untermensch*). A kulcskifejezésekre jellemző volt továbbá az ideológiai poliszémia.²⁵ Olyan szavaknak adtak saját, jól azonosítható jelentést, amelyek más ideológiákban is kulcspozíciót foglaltak el (*demokrácia, szocializmus, fasizmus, humanizmus, individualizmus*).

E megállapításomat ugyanakkor kiegészíti, hogy a Szálasi Ferenchez köthető hungarizmus rendelkezett egyedül olyan kulcskifejezésekkel, amelyeket a többi nemzetiszocialista mozgalom nem alkalmazott, sőt bizonyos cikkekben akár negatív kontextusban említett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Szálasi-féle politikai erőnek önálló szókinccse lett volna, ők is a nemzetiszocialista kulcsszavakat használták, csupán kiegészítették őket olyan szavakkal, amelyek egyértelműen hozzájuk kötődtek. A szókészlet ezen elemei abban az időszakban nyerték el jelentőségüket, amikor Szálasi Ferenc hatalomra jutott.

Kereszténység	Antiszemitizmus
<ul style="list-style-type: none"> – keresztény őrségváltás – keresztény tőke – keresztény gondolat – őskeresztény – keresztény erkölcs – keresztény – keresztény újjászületés – mártír – üldöztetés – vértanúság, önfeláldozás – keresztény honfoglalás 	<ul style="list-style-type: none"> – zsidóság – judeo-marxizmus – zsidókérdés – világzsidóság – zsidó megszállás – zsidó plutokrácia – zsidó invázió – zsidó tőke – zsidó bankokrácia – elzsidósodás – nemzetközi zsidóság – zsidó betegség – zsidószellemű – zsidó ügynökök – talmudista – zsidó harácsolás – népnyzó – zsidókérdés megoldása
Ellenség	Fajvédelem
<ul style="list-style-type: none"> – szabadkőműves – demokrácia – liberalizmus – kapitalizmus – individuális önzés – álhumanizmus – bolsevizmus – Untermensch – kamatrabzolgaság 	<ul style="list-style-type: none"> – eugenika – magyar faj – fajmagyar – törzsökös magyarság – nemzettest
Revízió	Heroizmus/archaizmus
<ul style="list-style-type: none"> – Szent István birodalma – Szentistváni gondolat 	<ul style="list-style-type: none"> – védőbástya – történelmi küldetés

²⁵ DIECKMANN (1969) 75. oldal

<ul style="list-style-type: none"> – Szent Korona tana – ezeréves határ – trianoni bilincs – ősi magyar alkotmányosság – birodalmi gondolat – újrarendezés – felszabadulás órája 	<ul style="list-style-type: none"> – történelmi szerep – európai hivatás – keresztes háború – történelmi nép – Szent István – keresztény lovagiasság – Árpád-ház – magyar paraszt – földreform – magyar feltámadás
Harc	Hungarizmus
<ul style="list-style-type: none"> – végső győzelem – totális háború – megsemmisítő győzelem – katlanba zárás – roham – megtorló intézkedés – elsöprő erő – fanatikus – villámháború – fegyvertárs 	<ul style="list-style-type: none"> – Inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át! – Hungária Egyesült Földek – Kárpát-Duna Nagy-Haza – eszmevalóság – vezető testvér – testvér – nemzetvezető – talajgyökeres és honképes – munkaállam – Pax Hungarica – élettér – nagytér – Nagypéntek nélkül nincs feltámadás! – Kitartás!

2. ábra: A magyar nemzetiszocialista kulcskifejezések tematika szerinti elkülönítése.

(2) A disszertációban szereplő kulcskifejezések a teljesség igénye nélküli listát jelentenek, így bizonyos értelemben a magyar nemzetiszocialisták nyelvhasználatának csupán egy korlátozott képét tudják adni. Ennek orvoslása céljából értekezésemben további modellek segítségével részletesebben, más szempontok szerint igyekezett feltárni a vizsgált szókinccset.

Felmerül annak kérdése, hogy hogyan tudjuk megállapítani azt, hogy egy szó a nemzetiszocialisták szókincsébe tartozik? Berning modelljéből kiindulva a magyar nemzetiszocialisták szókincsének három nagyobb kategóriáját lehet elkülöníteni.²⁶ Mind a három csoportba tartozó szavakra igaz, hogy többé-kevésbé ideológiai szempontból a nemzetiszocializmushoz köthetőek. Míg a neologizmusok (1) esetében egyértelmű kapcsolat áll fent a nyelvi jelek és a nyelven kívüli ideológiai valóság között, addig a gyakran ismételt kifejezések (3) esetében ezt nem mondhatjuk el. Utóbbiakat a köznyelv, a közbeszéd részeinek is tekinthetjük, ahogyan többféle politikai irányzat szókincsébe is utalhatjuk őket. Az átértelmezések és átértékelések (2) pedig sokszor az ideológiai poliszémia lesz jellemző. Az alábbi táblázat azt kívánja röviden összefoglalni, hogy milyen típusú szavak tartoztak a magyar nemzetiszocialisták szókincséhez.

²⁶ BERNING (1960) 74. oldal

Kritérium	Nyelvi eszközök		Példa
Neologizmusok	(1) Pártszervezethez, intézkedésekhez, berendezkedésekhez köthető szavak	(A) Funkciósavak	Magyar Nemzetbiológiai Intézet
		(B) Propagandisztikus feladatokat ellátó szavak gyakran eufemisztikus tartalommal	Munkaállam
	(2) Ideológiai kifejezések		Vérvalóság
Meglévő szavak szemantikai módosítása	(1) Átértékelés	(A) Pozitív szavak negatív konnotációval való ellátása	Demokrácia
		(B) Negatív szavak pozitív konnotációval való ellátása	Fanatikus
	(2) Átértelmezés	Meglévő szavak saját célra történő alkalmazása	Szocializmus
	(3) Jelentéskiterjesztés	Szavak kiegészítő jelentést kapnak	Keresztes háború
Kvantitatív szempont	Szavak, amelyek gyakran kerülnek alkalmazásra		Keresztény

3. ábra: A magyar nemzetiszocialisták szókincséhez tartozó szavak típusai.

A magyar nemzetiszocialisták szókincsére továbbá igaznak tekinthető, hogy számos különböző stílus jellemezte, ezek a stílusok pedig egy-egy kulcskifejezés esetén egyszerre volt jelen. Ezek az alábbiak: archaizmus/politikai romantika, eufemizmus, nominális stílus, szuperlatívusz, kollektív egyszám.

Nincsen olyan kulcsfogalom, amelyen keresztül ne keveredne legalább két féle stílus. Ahogyan nincsen olyan kulcskifejezés, amelyen egy stílus se lenne azonosítható. A fentiek tükrében meg lehet állapítani, hogy a magyar nemzetiszocializmus egyszerre volt (a) érzelmes és racionális, (b) erőszakos és erkölcsös, (c) vulgáris és politikai szempontból romantikus, (d) egyszerű és gigantikus.

(3) A német és a magyar nemzetiszocialisták szókincsének összehasonlításához először szükséges volt feltárni a magyar nemzetiszocialisták szókincsének szerkezetét, tulajdonságait és jellegzetességeit. A fentebb említett kulcskifejezések mellett a dolgozat még számos, a politikai szókincshez tartozó, ám kulcsfogalomnak nem minősülő szót azonosított. Az összehasonlítás előtt ugyanakkor 3 előzetes megállapítást rögzíteni kell.

(a) A két szókincszet alkalmazók köre, tehát a beszélők típusa eltér egymástól. A Harmadik Birodalomban a beszélő maga az uralkodó párt, Németország vezetője Adolf Hitler, s az üzenet átadásának elsődleges sajtóterméke a *Völkischer Beobachter*. Magyarországon viszont a vizsgált időszakban – a Szálasi-kormány regnálásától eltekintve – a nemzetiszocialisták nem

képezték az uralkodó politikai erőt. Ezt a megállapítást árnyalja az a tény, hogy a mindenkori kormánytagok közül volt olyan politikus, aki nemzetiszocialista nézeteket vallott, ugyanakkor szignifikáns jelentősége nincs a szókincs szempontjából. Szem előtt kell továbbá tartani azt is, hogy hazánkban a nemzetiszocialisták nem képeztek egységes pártot, hanem egy azon időben egymással konkuráló mozgalmak működtek,²⁷ amelyeket mind a nemzetiszocialista gyűjtőnév alá sorolhatunk be. Egy egységes sajtóorgánusról sem beszélhetünk továbbá, amelyen keresztül a nemzetiszocialisták olyan egyértelmű üzeneteket tudtak közzétenni, mint ahogy azt német társaik tették. Adolf Hitler totális nyelvet hozott létre, amely az élet minden területére kihatott, azonban ennek elengedhetetlen feltételének bizonyult a politikai hatalom birtoklása. Éppen ezért a magyar nemzetiszocialisták ilyen erős hatást nem tudtak elérni.

(b) Annak ellenére, hogy a magyar nemzetiszocialisták alatt több politikai erőt is értünk, szóképzésük mégis együttesen vizsgálható. A kutatás során feltárásra került, hogy míg bizonyos politikai kérdésekben nem voltak egységesek e pártok (pl. földreform vagy a keresztény őrségváltás megvalósításának módja, a zsidókérdés megoldásának eszköze stb.), addig ideológiai szinten apró eltéréseket lehet csak tapasztalni. Ennek következtében az ideológiai nyelv fontos kulcskifejezéseit meg lehet állapítani. Ez alól egyedül a hungarista nézeteket valló politikai tábor képez kivételt, amelyik – ahogy korábban is láthattuk – ideológiájához igazodva önálló szavakat hozott létre a meglévő nemzetiszocialista szóképzés mellett.

(c) A fentiekből fakadóan következik az a megállapítás, hogy a magyar nemzetiszocialisták nem tudtak létrehozni egy olyan komplex politikai szókincset, mint ahogy arra a németek képesek voltak. A magyar szókincsre leginkább jellemző a kulcskifejezések kijelölése, valamint azok saját interpretáció szerinti tartalommal való feltöltése. A neologizmusok azonban alacsony mértékben voltak jelen, ahogyan különböző nyelvészeti megoldásokhoz sem fordultak olyan számmal a magyar, mint a német (képzők és előtagok nagyarányú alkalmazása) nemzetiszocialisták. Ez alól a hungaristák képeztek kivételt, akik a fentebb már bemutatott új fogalmakat létrehozták és alkalmazták.

A magyar nemzetiszocialista szókincs sajátosságainak bemutatásához 395 cikket használtam fel. Ezt követően már összehasonlíthatóvá vált a magyar és a német nemzetiszocialista szókincs. Kutatásom eredményeképpen megállapítható, hogy a két politikai szókincs hasonlóságokat mutat egymással az alábbi szempontok mentén: (1) kulcskifejezések jelentése és kapcsolódása

---

²⁷ Ennek okait lásd VONYÓ (2021) 284–285. oldal

a kiemelt diskurzusokhoz, (2) a szókészletre jellemző stílusok, (3) valamint a szókészlet legfontosabb ismérvei.

Az alábbi táblázat a teljesség igénye nélkül összegzi azokat a kulcskifejezéseket, amelyek megtalálhatóak mind a magyar mind a német nemzetiszocialisták szókincsében:

Kulcskifejezés magyarul	Kulcskifejezés német megfelelője
ANTISZEMITIZMUS, FAJELMÉLET	
Világzsidóság	Weltjudentum
Nemzetközi zsidóság	internationales Judentum
Zsidó kérdés	Judenfrage
Zsidó betegség	Judenkrankheit
Zsidó világösszeesküvés	Weltverschwörung
Parazita, élősködő	Parasit
Uralkodó faj	Herrenrasse
Zsidókérdés megoldása	Endlösung der Judenfrage
Zsidó kizsákmányolás	jüdische Ausbeutung
Kamatrabszolgaság	Zinsknechtschaft
Kufárkodás	Schacherei
Vérgyalázás, vérfertőzés	Blutschande
Vérmérgezés	Blutvergiftung
Kártevő	Schädling
Ösztön	Instinkt
A magyar rög és a magyar vér	Blut und Boden
Élettér	Lebensraum
Nagyter	Großraum
KERESZTÉNYSÉG	
Fanatikus	fanatisch
Mártír	Märtyrer
Vértanú	Blutzeuge
Próféta	Prophet
Feltámadás	Auferstehung
Vak hit/bizalom	blindes Glauben
Ezeréves birodalom	tausendjähriges Reich
Üldöztetés	Verfolgung
Újjászületés	Wiedergeburt
ARCHAIZMUS, HEROIZMUS	
Küldetés	Sendung
Európa védőbástyája	europäische Festung
Vérszerződés	Blutvertrag
Fegyvertárs	Waffengemeinschaft
Keresztes háború	Kreuzzug
Keresztény lovagiasság	Ritterlichkeit
Hős	Held
HARC	
Roham	Sturm
Front	Front
Csata	Schlacht
Ököl	Faust
Menetel	Marschiren
Mobilizál	Mobilisieren
Katlanba zár	Einkesselung
Végső győzelem	Endsieg
Totális háború	Totaler Krieg

Villámháború	Blitzkrieg
Megtorló intézkedés	Vergeltungsschlacht
Átütő erő	Durchschlagskraft
Pótanyag	Ersatzstoff, Austauschwort, Ausweichstoff

4. ábra: A magyar és a német nemzetiszocialisták szókincsében is megtalálható szavak.

Az összehasonlítás jól szemlélteti, hogy a két szókincsben nemcsak azonos szavakat találhatunk, hanem e szavak olyan diskurzusokhoz kapcsolódnak, amelyek mind a két országban központi szerepet töltek be. S bár természetesen számos szó önjogán is a magyar szókincs részese (*harc, csata, mártír, vértanú*), azok speciális szerepüket egyrészt a kapcsolódó diskurzusokban nyerték el, másrészt pedig abban a szöveggörnyezetben, amelyben alkalmazásra kerültek. Vannak azonban olyan kifejezések, amelyek egy az egyben német neologizmusok tükörfordításai: *totális háború, végső győzelem, megtorló intézkedés, élettér, nagytér* stb. Ezek a fogalmak alkalmazásai bizonyítják leginkább a német nemzetiszocialista nyelv hatását a magyar szókincsre.

A szókészletre jellemző stílusok tekintetében hasonlóságok és különbségek is felfedezhetők. A két szókincs hasonlított abban, hogy jellemző rájuk az eufemizmus, a superlatívusz, a nominális stílus és a kollektív egyszám használata. Mértékét és módját tekintve azonban már különbségek vélhetőek felfedezni. A német nyelvre sokkalta jellemzőbb a többszörösen összetett főnevek használata, míg a magyar nyelvben a jelzős szerkezetek jelennek meg túlnyomó többségben. A német nemzetiszocialisták előszeretettel beszéltek mozaikszavakban és rövidítésekben, ezzel is eltakarva a szavak valós jelentését, továbbá olyan nyelvtani eszközök mögé bújtak, mint a származtatás vagy előtagok segítségével szavak képzése. A náci Németországban továbbá sokkal több szlogen volt használatban, mint Magyarországon. A kollektív egyszám használata a német nemzetiszocializmus nyelvének emblematisz tulajdonsága, amelyet ilyen nagy mértékben nem vettek át magyar társaik.

Végezetül Berning modellje mentén elvégzett összehasonlítás alapján elmondható, hogy mind a két szókincs ugyanazon a logika mentén épül fel. Egyrészt elkülöníthetők a neologizmusok, amelyek vagy valamilyen új és ellátandó társadalmi funkció vagy politikai program mentén jöttek létre (*téli segélyakció / munkaállam*), vagy kifejezetten a nemzetiszocialista ideológiához köthetők (*vér és talaj / vérvalóság*). Emellett vannak olyan szavak, amelyek bár korábban is léteztek, a nemzetiszocialista szókincsbe történő beemeléskor új értéket vagy új értelmet nyertek, illetve adott esetben kiegészítő jelentést kaptak. E szavak csoportjára jellemző, hogy a korábban negatív értékkel rendelkező szavak a nemzetiszocialista kommunikációban pozitív színben tűnnek fel (*fanatikus / kíméletlen*), vagy pont fordítva, pozitív jelentésű szavak kaptak

negatív tartalmat (*humanizmus / demokrácia*). A nemzetiszocialisták előszeretettel adtak már meglévő szavaknak teljesen más jelentést (*szocializmus*) vagy kiegészítő jelentést (*vér / kereszties háború*). A két nyelv közötti különbség az összehasonlítás ezen szempontja mentén abban ragadható meg, hogy a német nemzetiszocialisták szókincsében sokkal több neologizmus található, s ezen kifejezéseket magyar társaik is alkalmazták.

5. A tézisfüzetben hivatkozott irodalom listája

BERNING, Cornelia (1960): Die Sprache des Nationalsozialismus. *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*. 16: 71–118. oldal

BURKHARDT, Armin (1998): Deutsche Sprachgeschichte und politische Geschichte. In: BESCH, Werner – BETTEN, Anne – REICHMANN, Oskar – SONDEREGGER, Stefan (Hrsg.) (1998): *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin/New York: Walter de Gruyter
<https://doi.org/10.1515/9783110112573.1.1.98>

BUZINKAY, Géza (2016): *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest: Wolters Kluwer

DIECKMANN, Walther (1969): *Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache*. Heidelberg: Carl Winter Verlag

GIRNTH, Heiko (2002): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 51–55. oldal <https://doi.org/10.1515/9783110946659>

GYURGYÁK, János (2001): *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó

GYURGYÁK, János (2007): *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris Kiadó

GYURGYÁK, János (2012): *Magyar fajvédők*. Budapest: Osiris Kiadó

KÄMPER, Heidrun – SCHMIDT, Hartmut (1998): *Das 20. Jahrhundert: Sprachgeschichte – Zeitgeschichte*. Berlin, Boston: De Gruyter

LACKÓ, Miklós (1966): *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Budapest: Kossuth Kiadó

- MÁRKUS, László (1977): Az ellenforradalmi korszak sajtója (1919–1944). In: MÁRKUS, László (Szerk.) (1977): A magyar sajtó története. (A MÚOSz Újságíró Iskola kézikönyvei) Budapest. 168–170. oldal
- MÜLLER, Senya (1994): *Sprachwörterbücher im Nationalsozialismus. Die ideologische Beeinflussung von Duden, Sprach-Brockhaus und anderen Nachschlagewerken während des "Dritten Reichs"*. Stuttgart: M und P, Verlag für Wissenschaft und Forschung <https://doi.org/10.1007/978-3-476-04218-7>
- NIEHR, Thomas – Kilian, Jörg – Wengeler, Martin (Hrsg.) (2017): *Handbuch Sprache und Politik in 3 Bänden*. Band 1. Bremen: Hemper Verlag.; KÄMPER, Heidrun – SCHMIDT, Hartmut (1998): *Das 20. Jahrhundert: Sprachgeschichte – Zeitgeschichte*. Berlin, Boston: De Gruyter
- ORMOS, Mária (1987): *Nácizmus – fasizmus*. Budapest: Magvető Kiadó
- ORMOS, Mária (2004): A szélsőjobboldaliságról. *Rubicon* 2004/11, 107–117. oldal
- PAÁL, Vince (2015): *A sajtószabadság története Magyarországon. 1914–1989*. Budapest: Wolters Kluwer
- PAKSA, Rudolf (2007): Szélsőjobboldali pártprogramok a Horthy-korszakban. *Kommentár*. 2007/5. 68–75. oldal
- PAKSA, Rudolf (2009): Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: ROMSICS, Ignác (2009): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Budapest: Osiris Kiadó. 274–304. oldal
- PAKSA, Rudolf (2011): *A magyar szélsőjobboldali elit az 1930-as évek elejétől 1945-ig*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK
- PAKSA, Rudolf (2012): Vezér és próféta: Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban. *Kommentár*. 7. évfolyam 5. szám. 73–83. oldal
- PAKSA, Rudolf (2013): *Magyar nemzetiszocialisták*. Budapest: Osiris Kiadó
- PAKSY, Zoltán (2008): A nemzetiszocialista pártok ideológiája Magyarországon az 1930-as években. *Történelmi Szemle*. 2008. 50. évf. 40. sz. 479–505. oldal
- PAKSY, Zoltán (2009): A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években. *Múltunk*. 2009/3. 202–237. oldal

- PAKSY, Zoltán (2013): *Nyilas Mozgalom Magyarországon 1932–1939*. Budapest: Gondolat Kiadó
- ROMSICS, Ignác (1998): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás*. Budapest: Osiris Kiadó
- ROMSICS, Ignác (2004): A magyar arisztokrácia és a szélsőjobboldal a Horthy-korszakban. *Rubicon* 2004/11, 56–61. oldal
- SIPOS, Balázs (2004): *A politikai újságírás mint hivatás*. Budapest: Napvilág Kiadó
- SIPOS, Balázs (2011): *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Budapest: Argumentum
- SCHMITZ-BERNING, Cornelia (2007): *Vokabular des Nationalsozialismus*. Berlin: de Gruyter
<https://doi.org/10.1515/9783110928648>
- SZILÁGYI, Ákos (1998): Radikalizmus, jobb és bal. In: FEITL, István (Szerk.) (1998): *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Tanulmányok. Második, bővített kiadás. 18–25. oldal
- VONYÓ, József (2021): *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944*. Budapest: Kronosz Kiadó

6. Az értekezéshez kapcsolódó publikációk

- HAVASI, Benigna (2018): A nemzetiszocialista nyelv vizsgálatának lehetőségei. *Politikatudományi Tanulmányok*. 8–20. oldal
- HAVASI, Benigna (2020): A német diktatúrák nyelve. A német szókincs nácitlanítása, valamint egy új diktatúra szókincsének megalkotása 1947 után. *Argumentum* 16. 280–291. oldal
- HAVASI, Benigna (2020): A nemzetiszocializmus szókincese. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Elektronikus folyóirata* 18:2. 168–189. oldal
- HAVASI, Benigna (2021): A felelősség és az ítéleterő viszonya Hannah Arendt filozófiájában. *Szellem és Tudomány* 12:1. 5–24. oldal
- HAVASI, Benigna (2021): A német diktatúrák nyelve. A német szókincs nácitlanítása, valamint egy új diktatúra szókincsének megalkotása 1947 után. *Debreceni Szemle* 29:1. 45–56. oldal
- HAVASI, Benigna (2021): A politolingvisztika alapjai. *Politikatudományi Tanulmányok*. 44–57. oldal
- HAVASI, Benigna (2021): A gonosz banalitása Hannah Arendt filozófiájában. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica* XXV:2. 41–53. oldal

HAVASI, Benigna (2022): Bevezetés a politolingvisztikába: A politikai szókincs vizsgálatának lehetőségei. *Politikatudományi Szemle* 31:1. 76–95. oldal

7. Az értekezéshez kapcsolódó konferencia-előadások

HAVASI, Benigna (2017): *Prägung der Menschen durch totalitäre Sprache im Nationalsozialismus*. Tagung des Bayerischen Promotionskollegs Politische Theorie. Budapest

HAVASI, Benigna (2017): *Test-történetek egy totalitárius nyelvben*. ELTE BTK, Test-történetek doktorandusz konferencia. Budapest

HAVASI, Benigna (2017): *Ellenségképzés a Mein Kampf retorikájában A biológia és egy totális nyelv kapcsolata*. Politológus Doktoranduszok Országos Konferenciája (III.). Budapest

HAVASI, Benigna (2018): *A német nyelv náciatlanítása*. MTA II. világháborús propaganda. Budapest

HAVASI, Benigna (2019): *A nemzetiszocialista nyelv tudományos vizsgálatának lehetőségei és eddigi eredményei*. ÚNKP zárkonferencia. Budapest

HAVASI, Benigna (2020): *A német nyelv náciatlanítása*. Össznyelvész Konferencia, ELTE BTK. Budapest

HAVASI, Benigna (2021): *A politikai szókincs*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak VII. Konferenciája. Budapest.

HAVASI, Benigna (2022): *A revíziós gondolat szókincse – nemzetiszocialista nyelvi befolyás 1933 és 1944 között Magyarországon*. Az elvetett mag termőre fordul. Tudományos konferencia a Bihari Mihály Alapítvány ösztöndíjasainak és TDK-díjazottjainak részvételével. Budapest

8. Az értekezéshez kapcsolódó ösztöndíjak

2018/2019 – Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézet – Új Nemzeti Kiválósági Ösztöndíj (ÚNKP). Kutatási téma: A nemzetiszocialista nyelv és az osztrák sajtó kapcsolata 1933 és 1945 között